

PUBLICUM
MERITORUM PRAEMIUM

Ünnepi kötet
Katsányi Sándor és Papp István
kilencvenedik születésnapjára

Második, bővített, elektronikus kiadás

Magyar Könyvtárosok Egyesülete
Budapest, 2021

Szerkesztette: Havas Katalin, Hegyközi Ilona, Sándor Tibor és Sonnevend Péter

Olvasószerkesztő: Kovács Katalin

Kiadó: Magyar Könyvtárosok Egyesülete

Nyomtatás: Elektroproduct Kft. – EPC Nyomda, Budaörs

Az elektronikus kiadásban megjelenő személyi bibliográfiák a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban készültek, szerkesztőjük: Honffyné Felhő Ágnes és Jávari Ferencné

Készült 150 példányban az ünnepeltek születésnapjára. Kereskedelmi forgalomba nem kerül. A kötet teljes anyaga az ünnepeltek bibliográfiájával kiegészítve hozzáférhető a Magyar Elektronikus Könyvtárban.

A kötet megjelentetését a Magyar Könyvtárosok Egyesülete támogatta.

ISBN 978-963-89260-5-0

ISBN 978-963-89260-6-7 (PDF)

<https://doi.org/10.46280/Unnepikotet.2021>

Dani Erzsébet
Katsányi Sándor, a tanár
Beszélgetés Abádi Nagy Zoltán egyetemi tanárral

<https://doi.org/10.46280/Unnepikotet.2021.Dani>

Dani Erzsébet (DE): *Úgy tudom, professzor úr, Katsányi Sándor a tanárod volt.*
Abádi Nagy Zoltán (ANZ): Igen, a kisújszállási Móricz Zsigmond Gimnáziumban. Ő volt a magyartanárom.

DE: *Mikor volt ez?*

ANZ: Voltaképpen egyszerre kerültünk Kisújra, 1954-ben. Ő frissen végzett tanárként, én elsős gimnazista diákként. Két és fél tanéven át tanított bennünket, 1957 február elejéig. Három osztály képezte az évfolyamot. Másodikban választhattuk a humán vagy reál tagozatot. Én humános voltam. A reálnak Katsányi tanár úr az osztályfőnöke is volt.

DE: *Tanárváltás tanév közepén? Mi történt 1957 februárjában?*

ANZ: Nem akkor történt, hanem 1956 októberében. Az derült ki, hogy Tanár úr, a szuggesztív tanár és a nagyszerű ember – *kiváló magyar* is (ahogy azt mi mindig éreztük is benne). Mi több, bátor ember, aki megalkuvás nélkül vállalja meggyőződéseit. Az „ellenforradalomnak” hazudott ’56-os forradalom és szabadságharc leverésétől diadalittas totalitárius téboly úgy döntött, hogy Katsányi Sándor „nem kívánatos” tovább a tanári pályán, vagyis be kell fejeznie tanári pályafutását, alighogy elkezdte.

DE: *Szeretném, ha erre részletesebben visszatérnénk.*

ANZ: Feltétlenül vissza kell térnünk rá, mert azzal, ami akkor történt, radikális fordulat állt be Tanár úr életében. Nemcsak a Móricz Zsigmond Gimnáziumot és Kisújszállás városát kellett elhagynia ugyanis, záros határidőn belül, hanem – képletesen szólva – az ország összes iskoláját is: a bosszúszomjas kommunista megtorlás eltiltotta őt a tanári pályától, elvette tőle a katedrát.

DE: *Nem tudtam, hogy így lett nekünk Katsányi Sándorunk.*

ANZ: Pontosan. A könyvtár világa befogadta őt. Cegléden először. Ő pedig ott sem tudta megtagadni önmagát. Számos könyvtártudományi könyvet publikált, mélyreható kutatómunkával és kiváló elemzőképességgel. Önálló és társszerzős

monográfiákat, valamint szerkesztett köteteket szentelt könyvtárhasználati, módszertani és könyvtártörténeti témáknak. 1989 után könyvtártudományi tárgyakat oktatott az ELTE-n.

DE: *Évtizedekkel ezelőtt publikált munkái is tele vannak ma is hasznosítható gondolatokkal, ajánlásokkal. Valahogy egyszerre tragikus és paradox, ami történt.*

ANZ: Nemzedékek sorát taníthatta, nevelhette, formálhatta volna. És azoknak a nemzedékeknek fogalmuk sincs arról, mit veszítettek. Ti viszont nyertetek vele a könyvtártudományban egy keményen teljesítő tudóst.

DE: *Valakit, aki nem egyszerűen végigszöszmötöli a maga részletkutatásaival az évtizedeket, és azok hozadéka szóban árad ugyan belőle, de mindössze néhány cikket és tanulmányt közöl. Hanem valakit, aki nagy ívűen gondolkodik, alapkérdéseket dolgoz fel, és ezekről köteteket tesz le az asztalra.*

ANZ: Ebben is benne van a tanár Katsányi Sándor is.

DE: *Mit veszítettek hát azok a nemzedékek, akiket nem taníthatott, mert a kommunista diktatúra számúzta a tanári pályáról? Milyen tanár volt?*

ANZ: Kiváló lélektani–neveléslélektani–pedagógiai érzékkel megáldott ember. De kezdjük azzal, amit tanított. Ebből az emberből *belülről* jött az irodalom. Nem egyszerűen felmondta a tankönyvi anyagot, ha mégoly lekötően és érdekesen is. Ő maga volt a megtestesült irodalom. Úgy éreztük, az irodalom közvetlenül szól hozzánk rajta keresztül.

DE: *Vagyis szuggesztív tanár volt, mint már utaltál rá.*

ANZ: Igen. Egyrészt. Semmi modorosság, semmi magyartanáros allűr, soha semmi „katsányis”, ami megszokható lett volna, egy idő után ezért unalmassá vált volna. Semmiféle, az irodalom sokszínűségét egysíkúvá irodalomórásító módszer. Tanár úr *érezte az egyes szerzők szellemiségét és az egyes műveket.* Ezekből közelített aztán a különféle összefüggésrendszerekhez, természetesen. Kicsit másként fogalmazva ugyanazt: nem valamilyen rögzült, noha eredeti látás- és közvetítésmódot húzott rá minden mű elemzésére, hanem azzal, ahogyan belehelyezkedett az adott mű *egyediségébe, az egyes művet hagyta, hogy beszéljen.* Így varázsolt be minket az irodalmi alkotásokon belülről. Így tanultuk meg tőle, hogy az irodalom nem a vájt fülű kevesek kifinomult szórakozását szolgálja, hanem a legtermészetesebb módon válhat mindennapi, életviteli, értelmi és érzelmi működéssel, mindennapjaink részévé. A közvetlen meggyőzősi

fogások látszatát is kerülte. Tudta, hogy többet ér az értelmi és érzelmi *élmény* és *felismerés*. Amikor a fikcionált–dramatizált–lírává töményített szövegvilágok – mai elméleti kifejezéssel szólva: „lehetséges világok” – *lényegiségéhez* vitt így közel bennünket, megérezttük, hogy amivel találkozunk, az a mi életünk, a mi világunk jobb megértése szempontjából is fontos.

DE: *Ezt hallgatva azt hiszem, a Katsányi-tanítvány nem állítható falhoz azzal, hogy az irodalom csak szórakozás és az irodalomtudomány – a „kemény tudományokkal” szemben – csak játszadozás a tetszés szerinti értelmezgetésekkel.*

ANZ: Walker Percy amerikai írónak van egy esszéje „az episztemológiai regényről”. Vagyis hogy az orvostudomány (ő orvosi végzettségű ember volt) mindent elmond arról, ahogy a testem, bármelyik szervem működik; a pszichológia arról, ahogy az emberi lélek (mindenkié) működik, ha sokféleképpen is; és így tovább. De rólam, az *egyénről* egyik sem mond semmit. Tehát arról, ahogy egy bizonyos test, lélek és intellektus találkozásakor, konkrét interperszonális, családi, társadalmi helyzetekben, az *egyén* hogy érez, hogyan gondolkodik; hogy reagál a veszteségre, a fájdalomra; hogyan gyürkőzik az élet kis és nagy feladataival; hogy dolgozza fel a halál gondolatát, hogy reagált évezredek át – erről csak az irodalomból szerezhetünk ismereteket. Vagyis az irodalomnak éppoly fontos világmegismerési (episztemológiai) funkciója van, mint a természettudományoknak és a műszaki tudományoknak. Ennek érzése – ha nem is így, tételesen tudatosulva – belénk ivódott a Katsányi-órákon.

DE: *Azt mondtad, szuggesztív tanár volt – egyrészt. Másrészt?*

ANZ: Másfelől, több síkon tanította nekünk a magyart. És mindig annak nevelő erejével. Iskolai szabványokban fogalmazva: Katsányi Sándor óráközi és órán kívüli munkájáról kell beszélnünk, mindkét ágon többszörös tevékenységgel. Arról már szoltam, hogyan tanította az irodalmat. De az sem „csak” ennyiből állt, bár önmagában ez is olyan szint, amilyenre sok tanár nem képes. A Katsányi-osztályok jól emlékeznek arra, hogy dolgozataink elolvasása után nem egyszerűen odabiggyesztett egy jegyet vagy odavetett egy-két szót a dolgozat végére, hanem részletes, szöveges értékelést adott.

DE: *Ezekből nyilván sokat lehetett tanulni.*

ANZ: Nagyon sokat. Már annak önmagában komoly érzelmi értéke volt, hogy a tanárod megtisztelt a véleményével. És mindig tökéletesen érzékelt a diákot, amikor témákat adott vagy értékelt. Például, amikor arra biztatott bennünket,

hogy esténként olvassunk; hogy ha elolvassunk egy szerzőtől valamit (órai tananyagként, kötelező olvasmányként vagy magánszorgalomból), olvassunk el tőle még egy művet. Személyre szabta, ha valakinek konkrét szerzőt vagy művet javasolt. Amikor pedig megjött a tanuló olvasási kedve (különösen, ha azelőtt is volt neki), az messzire tudott vezetni. Az egyébként természettudományi beállítottságú Vigh Krisztina osztálytársam, akiből kémia–fizikatanár lett, háromszor olvasta végig a négykötetes *Háború és békét*, sok egyéb olvasmány mellett, mire leérettségizett. Ebben benne volt az otthonról hozottak mellett a Katsányi Sándor által nyújtott többletindíttatás. Máthé Erzsébetnek *A két Vörösmarty* c. Babits-tanulmányt adta a kezébe: „Ez tetszeni fog magának”. Erzsébet, aki aztán magyar–német szakot végzett, ma is gyakran felhívja Tanár urat, és elmélyült irodalmi beszélgetéseket folytatnak, *Nemes Nagy Ágnes*ről, meg másokról. Tanár úr azt mondta nekem a beszélgetéseikről a múltkoriban: „nagyon komoly témákról beszélgetünk. Lassan odajut a helyzet, hogy készülnöm kell az Erzsike hívásaira”.

DE: *Úgy értette, hogy még részéről is előzetes felkészülést igénylő témák kerülnek szóba?*

ANZ: Pontosan így értette, szeretetteljes humorral és a tőle megszokott, kedves öniróniával. A lényeg az, hogy a gimnáziumtól elvárható színvonalhoz képest komoly klasszikus magyar és világirodalmi olvasottságra tettünk szert, és ezt Katsányi Sándornak köszönhattük.

DE: *Ilyen tanárból kellene sok ma is, amikor nem olvasnak az emberek. De lehet, hogy ez ma sem a tanárok hibája csupán.*

ANZ: Olvasáskutató is vagy, erre a kérdésre, azt hiszem, te tudsz majd választ találni. Mindenesetre az, amiről most beszéltem, átvezet a tanár Katsányi Sándor kontaktóráitól a tanórán kívüli munkájára.

DE: *Szakkör?*

ANZ: Irodalmi szakkör, de itt is magasra tette a léceket (pl. Thomas Mann *Tonio Krögerét* olvastatta, *A nyomorultakat* elemezte, filmeket elemeztünk). Órán kívül is sokoldalú munkát végzett. Szorgalmazta a szavalást; ebben a vonatkozásban Bányai Irén személyében találta meg köztünk a legjobbat. Egyszer meg felvitte az osztályt Pestre, ahol egy hétig színházi élményekben részesültünk, az akkori Madách Színházban. Mi több, Tanár úr maga is rendezett és bemutatót két színdarabot a kisújszállási kultúrotthonban, gimnazista tanítványaival: a *Csongor és Tündét* és a *Cyrano de Bergeracot*. Fogalmam sincs, honnan volt

erre a több szintű és szintenként is többszörös tevékenységre ideje és energiája mindössze két és fél tanév alatt?

DE: *Ez mutatja, mekkora energiával és lelkesedéssel viszonyult a hivatásához. A két színdarab egyébként jelmezes. Meg lehetett a feladatot színvonalasan oldani – az iskola iránti legnagyobb tisztelettel kérdezem – egy vidéki gimnáziumban?*

ANZ: A Móricz Zsigmond¹ az Alföld egyik nagy múltú gimnáziuma, több mint 300 éves (1717-ben alapították, a Debreceni Református Kollégium partikulájaként), de nem volt a városnak állandó színháza, nem volt jelmezzraktára, ez igaz. Fehér János, egykori padtársam emlékezett arra – és ezt nemrég Katsányi Sándor is megerősítette, amikor megkérdeztem tőle –, hogy Tanár úr jó kapcsolatban állt Cenner Mihály színháztörténésszel, az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, illetve jogelődje akkori osztályvezetőjével. A jelmezeket ő bocsátotta Katsányi Sándor rendelkezésére. Cenner le is jött Kisújra, megnézte az előadásokat.

DE: *Kitérnél Katsányi Sándorra, a nevelőre, a pedagógusra is?*

ANZ: Azt hiszem, fölösleges. Az eddigiék sokat elmondanak pedagógiai készségeiről is, nem kell őket külön részleteznem. Minden benne van abban, hogy ezt a humán tárgyat tanító, mélységesen humán beállítottságú tanárt a reál-osztályok ugyanúgy szerették, mint mi. Gellér Bálint reális osztálytársam ezt mondta, évtizedek távlatából visszanézve, a tanár úrról, aki tehát neki osztályfőnöke is volt: „soha senkitől nem hallottam rosszat mondani róla”.

DE: *És mindezt derékba törte az a körülmény, hogy a kitűnő magyartanár nagyszerű magyar ember is volt, és merészelt az irodalom legkomolyabb tanításaihoz az élet valóságában is igazodni, ráadásul a zsarnokság ellen forduló forradalmi helyzetben.*

ANZ: Igen, értékelvű tanár volt, munkájának minden egyes eleme olyan szellemiséget képviselt, mely beszélgetésünk eddigi részéből talán érzékelhető. Nála minden ebbe a szellemiségbe illeszkedett. Értékfelfogása ugyanakkor rendkívül toleráns és diákok esetében, mondhatni, odahajló volt. A diákot egyenrangú partnernek tekintő tanári habitus, a személyes törődés pedagógiája ez. Sok diák szemében új tanári mentalitásnak hatott a módszere, korábbi tanító- és tanárélményeikhez képest. Egyenesen új típusú tanárnak tartották. Akik viszont egy ilyen tanár pályáját derékba törték, intoleráns, barbár gaztevők voltak. Generációkra kiható büntettet követtek el Katsányi Sándor eltávolításával. A kommunista hegemonia csak a saját ideológiájára figyelt, felfogása szerint a hatalom

puszta, bármilyen erőszakos birtoklása mindenre feljogosította. Ráadásul, a Katsányi-pálya még messze volt a derekától, ahhoz, hogy egyáltalán *derékba* lehessen törni. Hiszen alig kezdődött el.

DE: *Te ott mégis csak diák voltál. Hogy szereztél tudomást Katsányi tanár úr forradalmi tevékenységéről?*

ANZ: Harmadikos gimnazista voltam '56-ban. A kisújszállási diákság is forradalmi lázban égett, forradalmi bizottságot alakított. Engem választottak a vezetőjének. A tanárok előtt sem volt titok, hogy megalakult egy forradalmi diákbi-zottság. Nem csupán a pesti hírek fokozták ezt a forrongó hangulatot, hanem az is, hogy a gimnázium előtt (a régi 4-es főúton) dübörögtek el, Pest felé menet, hosszú sorokban a szovjet tankok. Felbolydult, felkavaró idők voltak; '56 után pedig nagyon hosszú a forradalom leverését követő (három évtizedes) akaratlago-s felejtés, melyet a Kádár-diktatúra ránk kényszerített. Egyszerűen évtizede-gekig nem volt tanácsos ezekről a dolgokról beszélni; akikkel tudtál (mertél) volna, azok szétszóródtak az ország felsőoktatásában (már akiket nem rúgtak ki a gimnáziumból, mert több diák sorsát is megpecsételte az '57-es megtorlás; kitiltották őket az ország összes gimnáziumából, le sem érettségizhettek); majd pedig szétszóródtunk a magyar életben. Ezért aztán nem tudom felidézni, melyik ponton és milyen módon vette fel velem a kapcsolatot ebben az ügyben Katsányi tanár úr '56 októberében. Gondolom, segíteni is akart nekünk, közben vigyázni is ránk. De valahogyan, valamelyik pillanatban, ő lett az „összekötő” a diákok és a tanári kar között. Bölcs, nyugodt és megfontolt gondolkodás jellemezte kettőnk megbeszéléseiben, közvetlen, baráti hang.

DE: *Az is elképzelhető, hogy te vetted fel vele a kapcsolatot a diákbi-zottság nevében, nem?*

ANZ: Az sem lehetetlen. Elvégre ő volt az a tanár, akiről biztosan tudtuk, hogy velünk érez. Az osztályfőnökünkről, Zsoldos Istvánról is hamar egyértelművé vált, de csak magánbeszélgetésekben. Katsányi Sándor tudta legjobban, mi történik Pesten, az ELTE-s egyetemi évek idején szerzett kapcsolatok révén (ahogyan az ő visszaemlékezésében olvasható²). Ráadásul ő volt az egyetlen tanár, aki az osztály előtt is megnyilvánult a pesti eseményekkel kapcsolatban, még-hozzá a tüntetők iránti rokonszenvvel.

DE: *A tanári kar többi tagja elrejtette ideológiai meggyőződését?*

ANZ: Ideológiai szempontból rejtőzködő módon jártak be az órákra. Lassan

hatvan éves tanári pályával a hátam mögött, az akkori kisújszállási tanári kar óriási teljesítményének tartom azt, *ahogy* tanáraink eltakarták előlünk aktuálpolitikai meggyőződéseiket. Ezzel önmagukat, de bennünket is védve a politikai „eltévelyedésre” és „kilengésekre” vadászó rendőrállam csapdáitól. Másrészt, csak annyit és csakis annyit pufogtattak a kötelező ideológiai szólamokból, amennyire szigorúan rákényszerítette őket az egzisztenciális túlélési stratégia. Ezzel valójában – a tanuló ifjúság számára – politikailag kifürkészhetetlenek maradtak. Ugyanakkor érezni lehetett azt a határozott és kemény értékrendet, tananyagban és tanári habitusban közvetített szellemet, mely biztos kézzel tartotta a helyes irányt azokban a diákokban, akik erre *a tananyagba burkolt üzenetöbbletre* fogékonyak voltak. Úgy gondoltam, kevés lehet köztük a meggyőződéses kommunista.

DE: *Mit mondott Katsányi tanár úr az osztály nyilvánossága előtt a pesti eseményekről?*

ANZ: Október 24-én mi is az egész országot felháborító, előző esti pimasz Gerő-beszédet vitattuk izgatottan az osztályban (Gerő Ernő, aki júliusban lépett Rákosi helyére, lecsőcselékezte a 23-i tüntetőket), amikor Katsányi tanár úr bejött az osztályba (órán kívül), és ilyesmit mondott: „Mindent elrontottak. Pesten utcai harcok vannak”. És délben, a kémiai előadóban remegni kezdtek alattunk a padok, amikor először elkezdett az épület előtt eldübörögni az első szovjet tankoszlop. Gerő már 23-án, vagyis előző nap, szovjet beavatkozást kért; Szokolov marsall aznap este el is rendelte a szovjet Különleges Hadtest Budapestre irányítását. A 23-án éjfél körül Pestre érkező egységek és a felkelők között aznap éjjel meg is kezdődtek az összecsapások.³ Katsányi Sándor ezeknek az összecsapásoknak a hírével sietett be hozzánk másnap a tanterembe.

DE: *Mire vonatkozott, hogy „elrontották”?*

ANZ: Nyilván a totalitárius politikai és fegyveres arroganciára, mellyel a hatalom rárontott a békés tüntetőkre, akik még mindig csak olyan jogokat követeltek a magyar népnek, amilyeneket a márciusi ifjak száz évvel korábban. Például szólásszabadságot. Egyetértek Fehér János barátommal – aki a mi október 24-i osztálybeli jelenetünket nemrég felidézte – abban, hogy Tanár úr érvekre apelláló, tárgyalásos, egyeztetéses, békés megoldásokra törekvő természete mutatkozott meg abban, ahogy ezt megfogalmazta. Ő nem volt a törjünk–zúzzunk, akár pusztá ökölrel is menjünk neki a tankoknak típusú forradalmár. De békés természete alatt érződött az a keménység, mely ahhoz kell, hogy akár fegyvert is fogjon az ember, ha a gyalázatos igazságtalanság

és jogtalanság a végsőkig elkészeríti. Látod, milyen sok Katsányi Sándor volt nekünk ez az egy ember!?!)

DE: *Így valóban elképzelhető, hogy Te kerested meg őt a forradalmi diákbizottság nevében. A legtermészetesebb módon következhetett abból, ahogy a tanár és az osztály viszonyult egymáshoz.*

ANZ: És fordítva is lehetett, hiszen, ahogy azt Tanár úr leírja, a tanárok is megalkotották a maguk forradalmi bizottságát (Borók Imrével, a latin tanárral az élén). Ők pedig jól tudták, tudósít bennünket megint csak Tanár úr (első ízben 2003-ban publikált) írása: mit jelent, hogy egy nagyüzem vagy felsőoktatási intézmény nélküli városban is van azért cselekvési potenciált jelentő, egyben lévő embertömeg – a gimnáziumi ifjúság. Mindenesetre, mi (a forradalmi diákbizottság) összeállítottuk a kisújszállási diákok követeléseit; kiáltványnak, szórólapnak szántuk. Én vittem át – a kollégiumból kiszökve, teherautóstoppal – Karcagra egy hideg, szeles napon, mert hallottuk, hogy a karcagi diákoknak van nyomdájuk. Meg is találtam azt a diákot, aki ezért felelt náluk, átadtam neki a követeléseinket, megígérte, hogy kinyomtatják. Utána stoppal vissza Kisújszállásra. Más kérdés, hogy sosem láttam a követeléseinkből egyetlen nyomtatott példányt sem (lehet, hogy ez volt a szerencsém), talán mert november 4-én lecsaptak az oroszok a forradalomra, mielőtt a karcagi diákok kinyomtathatták volna. Hogy bizonyos diákok november 4-e után még kézzel írt röplapokat terjesztettek volna, erről nem volt tudomásom, ezek már nem mi voltunk. Katsányi tanár úrkat ebben az ügyben is dühödten faggatta a politikai rendőrség. Mondanom sem kell, hogy eredménytelenül.

DE: *Katsányi tanár úrral egyeztetették ezt? Tudott erről?*

ANZ: Látod, ez is olyasmi, amit nem tudok felidézni. Talán igen, talán nem. Érzésem szerint nem. Féltünk volna, hogy visszafog bennünket ebben? Lehet, nem tudom. Ellenben nagyon élénken emlékszem arra, amikor tanár úrral ketten arról beszélünk, hogy a tanulóifjúság kivonul az utcára. Tüntetni fogunk.

DE: *Megtörtént? Veszélyes dologra vállalkoztatok.*

ANZ: Megtörtént. Csakhogy én nem voltam ott.

DE: *Hogyhogy?*

ANZ: Kivontak a forgalomból. Talán valaki így is „be akart tartani” a diáktüntetésnek. Vagy talán valaki így akart vigyázni rám. Utóbbi esetben a kollégium

kiváló, méltán nagyhírű igazgatójára, Porcsalmi Lajosra gondolok. Ugyanis, csodák csodája, valahogy hirtelen előkerült az apám a 35 kilométerre fekvő Abádszalókról (ahol akkor még telefonunk sem volt), azzal, hogy haldoklik a nagymamám (négy nagyszülőm közül az egyetlen, akit ismerhettem), azonnal haza kell mennem. Bányai Irén máig emlékszik arra, hogy az édesapámmal valamit vitatunk a folyosón; azt is le tudja írni, ennyi év után, noha csak akkor az egyszer látta: hogy nézett ki az apám. Abádszalókra hazaérve aztán kiderült, hogy a nagymama él és virul. Mire gondolhatnék másra, mint hogy tudatos háttérakcióval szándékosan távolítottak el gyorsan Kisújról a legkritikusabb pillanatban.

DE: *Felteszem, másnap visszautaztál?*

ANZ: Nem lett volna hova. Másnap volt a tüntetés, október 27-én, és a tüntetés után a gimnáziumot azonnal bezárták; a kollégistákat felszólították, hogy az első vonattal mindenki utazzon haza. Egyébként akkor már sok mindenki másért is jöttek vagy küldtek otthonról. Egy példa: Tiszaburán összefogtak a szülők, és Fehér Jánosért (ő is vezető szerepet játszott a forradalmi diáktevékenységben) meg a többi, Törökszentmiklóson és Kisújszálláson tanuló burai tanulóért teherautót küldtek; az összesedte és hazavitte őket.

DE: *Azt hittem, csak Pestről mentették haza a szülők a gyermekeiket, de ezek szerint más városok gimnáziumaiból is.*

ANZ: Igen, Kisújszállásról is. Vagy éppen Kisújszállásra, Pestről. Ilyen volt Cs. Németh Lajos, aki az egyik pesti középiskolából vergődött haza, igen kalandos úton, mert ők Kisújszálláson éltek. Így történt, hogy harmadikban osztálytársunk lett. Negyedikben visszament Pestre, a korábbi pestihez képest is másik gimnáziumba.

DE: *Mi történt a kisújszállási tüntetésen?*

ANZ: Kivonultak. Katsányi tanár úr rövid, tényszerű eseménytörténetéből tudjuk, hogy rendezett sorokban, méltóságteljesen történt. Fehér János vitte a lyukas nemzeti zászlót. A 48-as emlékműnél Lómen Endre diáktársunk elszavalta a Nemzeti dalt, izgalmában, mint több osztálytársamtól hallottam, egy vagy több versszakot kifelejtve. Valaki tréfásan azt mondta, hogy azok inkább szemelvények voltak a versből. És néhány tanuló leverte a vörös csillagot a szovjet emlékműről. A diákokat tekintve, a hatalom végül ezt nyilvánította a fő bűnnek. Tudomásunk szerint azokat rúgták ki a gimnáziumból, akik tevőlegesen részt vettek

a „csillagverésben”. Többek között, ahogy azt egy másik tanár, a jeles nagykun helytörténész, Szabó Lajos megírta: Bakondi Jánost, Baunok Árpádot, Lómen Endrét, Sípos Töhötömöt. „Tudomásunk szerint”, mert mindent titokban intéztek a hatalom bitorlói. Ezekben a kérdésekben máig nem látunk tisztán. És rajtuk kívül is többen megjártuk a rendőrség vallatószozáit; a gimnáziumnak pedig előírták, hogy szégyenítsen meg bennünket az iskola színe előtt – bennünket, a „megtévedteket”. És be kellett lépnünk a KISZ-be. Itt adott bölcs tanácsot Zsoldos István osztályfőnök, négyszemközt, amikor Fehér Jánossal megkerestük. Sajátos kettős beszéddel, de jó szándékúan ilyesmit mondott: „fogjátok úgy fel: ráfér a KISZ-re, hogy olyanok adjanak irányt neki, mint Ti vagytok”. A traumák traumája pedig Katsányi tanár úr erőszakos eltávolítása volt. Az ottani úgynevezett „tisztogatás” legbecstelenebb, legdurvább momentuma.

DE: *Egyáltalán el tudtatok búcsúzni tőle?*

ANZ: A búcsúóra csaknem elviselhetetlenül nehéz volt. Megrázó és egyben mégis felemelő.

DE: *Előbbi nem szorul magyarázatra. Utóbbi hogy érted?*

ANZ: Megrendítően és profetikusan mutatkozott meg Katsányi Sándor emberi és tanári nagysága abban, ahogy elköszönt tőlünk. Mindegyik padhoz odalépett, és búcsúzóul mindenkinek mondott valamit. Bányai Irénnek azt mondta: „Ki fog neked ezután szavalni?”. Irén emlékszik erre. Fehér János emlékszik arra, amit az előttünk ülő Cs. Németh Lajosnak mondott. „Pedig neked komoly szerepeket szántam”.

DE: *Tanár úr ezek szerint további darabokat szeretett volna rendezni az iskolában.*

ANZ: Azt is hozzátehetnéd, hogy nem véletlenül gondolt Cs. Németh Lajosra, hiszen az a Cs. Németh, akit ma ismerünk, Aase-díjas színművész és szinkronszínész. Igen ám, de Lajos, a Katsányi távozásakor alig néhány hónapja volt az osztályunkban, és tanár úr inkább talán megérezte azt, ami ebben a diákjában egyébként már bontakozóban volt; Lajos ugyanis, hozzánk érkezése előtt, már második gimnazista korában fontos szerepeket kapott komoly ifjúsági színdarabokban.

DE: *Ezt értetted azon, hogy „profetikus”.*

ANZ: Az azóta eltelt idő igazolta Katsányi Sándort. Hihetetlen érzékkel látta meg azt, ami a tanulóban szunnyadt és a jövő felé mutatott. Amerre az adott embert a személyisége és a képességei feltehetően viszik majd a jövőben.

DE: *Említetted ezt a különös dolgot valaha tanár úrnak?*

ANZ: Mondtam neki, milyen jól látta, mi lakik bennünk. Ő ezt is a maga szerény, önironikus módján hártotta volna, mondván, hogy nem volt ő ebben jobb a hályogkovácsnál. Mindketten jót neveltünk ezen, de mondtam neki: nem engedem, hogy ezt ilyen könnyen hártsa, mert szinte hihetetlen, mennyire igazolta őt az élet. Igenis ott lakozott benne ez a különös képesség.

DE: *Megkérdezhetem, a Ti padotoknál mit mondott?*

ANZ: Elmesélem, ha nem veszed szerénytelenségnek, mert ez is bizonyíték arra, amiről most beszélünk. Erre is a padtársam, Fehér János emlékezett. Nekünk azt mondta: „Belőletek új Németh László lehet”. Annak ellenére mondta ezt, hogy tudta: mindketten a debreceni orvosi egyetemre készülünk. Olyannyira, hogy Jánossal be is kopogtattunk Szász Károly „biosz-logosz” tanárunkhoz a szertárba, és az egyetemre való felkészülést segítő biológiai anyagot kértünk tőle. Jánosból orvos lett, való igaz. Belőlem sem lett Németh László, az is igaz.

DE: *Viszont amerikai regényeket és elbeszéléseket fordítottál a Nagyvilágnak és az Európa Könyvkiadónak, színdarabot a Csokonai Színháznak.*

ANZ: Vagyis, Lajos esetéhez hasonlóan, velem kapcsolatban is Katsányi tanár urat igazolta az élet. Jánosnak is kiváló irodalmi érzéke volt, nagyszerűen írt, de ő csakugyan orvosit végzett, szemész professzor lett belőle. Az én pályaelképzelésem viszont – egy hosszú és nehéz egészségügyi kényszerleszállást (két éves kórházi tartózkodást) követően – hatalmas fordulatot vett, és ugyan Debrecenbe, de magyar–angol szakra jelentkeztem. Később pedig, tudományos munkásságomat illetően az irodalomtudománynál kötöttem ki. Tehát, még egyszer: a magyartanárom ugyan tudta, hogy orvosi pályára készülök, mégis azt mondta, amit az ő varázsgömbje mutatott neki: irodalom, irodalomtudomány. És igaza lett.

DE: *Az osztálynak is kataklizmikus élmény lehetett, ami vele történt.*

ANZ: Az osztályt mélységesen megrázta és felháborította, amit Katsányi tanár úrral műveltek. Veszteségérzetünket pedig fokozta, ahogyan búcsúzott. Arra gondolok, hogy *tulajdonképpen felmagasodott* előttünk akkor, a leggyalázatosabb megaláztatásban. Most még jobban fáj, hogy elveszítjük. Mindenki a könnyeivel küszködött. Amikor nem sokkal később, álságosan, Urbán Ernő „író elvtársat” hozták az „ideológiailag eltévelyedett” osztály nyakára, hogy kenetteljes politikai hazugságokkal terelgessen minket a „helyes irányba”, ki nyílt volna a zsebünkben a bicska, ha lett volna benne.

DE: *Harmadikos gimnazisták voltatok, tehetetlenek a hatalmi gépezettel szemben. És a tanári kar?*

ANZ: Évtizedekkel később beszélt nekem erről tanár úr egyszer, de az itt már többször idézett visszaemlékezésben is megfogalmazta. Azt mondta, hogy az egész tanári kar egy emberként állt ki mellette, Ari Sándor igazgatóval az élen. Küzdöttek azért, hogy maradhasson. Kivéve az orosztanárt, a hajthatatlan Nádudvari Imrét, aki megszállott kommunista volt, állítólag a moszkvai össz-szövetségi minisztériumig ért a keze. Annak ellenére képes volt Katsányi Sándor eltávolíttatására, hogy – amikor a forradalom ügye győzelemre állt – a tanári kar forradalmi bizottságában felmerült a kérdés: alkalmas-e a totalitárius kommunizmus ennyire megszállott híve az ifjúság nevelésére; szavaztak a kérdésről, és úgy döntöttek, nem veszik el tőle a státuszt. Ebben a kérdésben is Katsányi tanár úr visszaemlékezése a forrásom. Amit viszont mindannyian tudtunk: Nádudvari volt az, aki a kisújszállási megtorlásokat levezé nyelte. Megjegyzem, amint eléggé el nem ítéhető tevékenységét befejezte, jutalmul a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem kollégiumi igazgatója lett. Amikor oda kerültem egyetemre, tudtam, hogy mindent tud rólam, és – azon kívül, hogy a nyugatinyelv-szakosokat mint „nem kívánatos”, gyanús elemeket figyelteti a politikai rendőrség – ő is rajtam tartja a szemét.

DE: *Az ő jelenléte komolyan hozzájárulhatott ahhoz, amit akaratlagos felejtésnek neveztél.*

ANZ: Debrecenben évtizedekig a számon ki nem ejtettem egy szót sem arról, ami '56-ban Kisújon történt. Nem érzékelttem, hogy Nádudvari nyíltan ártott volna nekem az egyetemi évek során vagy utána, az pedig, ami a káderlapomba bekerült rólam, nem érdekelt. Arról viszont, hogy a tantestület ilyen bátran kiállt Katsányi Sándor mellett, megkönnyebbüléssel értesültem (mint mondtam, sokkal később). Ezzel kapcsolatos, imént említett diákkori érzéseim igazolását láttam benne. Katsányi Sándor és Kenyeyi Zoltán tanár urak bátorságáról '56-ban is tudtunk. Ez a bátorság november 4. után is egyértelmű üzenetekkel tartotta bennünk a lelket. Amikor Kenyeyi tanár urat kékre-zöldre verték a rendőrségen, csak azért is bejött a fizikaóráit megtartani, hogy lássuk, mit tettek vele, vagyis mi történik; nem kellett beszélnie róla, az arca maga volt a rendszerellenes vádbeszéd. Katsányi tanár úr tudta, hogy *értjük* Kozma Andor *A karthágói harangok* című versének záró sorát, amikor felolvasta a költeményt: „S Karthágo – elesett”. Igen, tökéletesen értettük. Sírás fojtogatott bennünket, mint a versben a történész professzort, amikor

ezt a mondatot, egy mély sóhajtásba bújtatva, végül ki tudta mondani. Mély tisztelet fogott el, amikor évekkel később olyan további részletekkel ismerkedtem meg, amelyeket a tanulóifjúság alig vagy egyáltalán nem érzékelt, még az '56-os politikai színvállás napjaiban sem. Ilyen volt Borók Imre és Kárai Sándor tanár urak tevékenysége és kiállása; és – mint a helyi MSZMP Intéző Bizottságának géppel írott eseményösszegzéséből évtizedek múltán előtűnik: Katsányi és Kenyeyi tanár urakon kívül „aktív ellenállást és szervezkedést folytattak” még: „főleg” Fekete László, Jámbor István tanár urak, valamint Mester Mária tanárnő. Katsányi tanár úr hozzáteszi a másik orosz szakos tanárt, Kárai Sándort is, aki orosz nyelvű, felvilágosító transzparenszeket helyezett el az orosz tankok vonulásának útján.

DE: *A búcsúórával lezárult az osztály kapcsolata tanár úrral.*

ANZ: Akkor hosszú időre, igen, mígnem ki előbb, ki utóbb fel tudta vele venni a kapcsolatot; majd, sokkal később, rendszeressé vált éves osztálytalálkozóinkra őt is meghívtuk, minden évben azóta is meghívjuk, és mindig el is jön. Legnagyobb örömünkre. De '57 február elején sem zárult le azonnal az egész azzal, hogy elhagyta a tantermet. Az osztályt is keményfából faragták. Ehhez még Katsányi-tanítványok is voltunk, hogy ne is mondjam. Elveink voltak. Mertünk ragaszkodni a tanárunkhoz. Ahhoz a tanárhoz, aki azt mondta egyszer Máthé Erzsébet dilemmájára (hogy ugyanis talán mégsem szeretne tanári pályára menni, mert a tanár nem mondhatja azt, amit gondol): „Nem mindegy, kinek a kezébe kerül az ifjúság nevelése”. És bizony nekünk sem volt mindegy. Mondom, ragaszkodtunk a mi kivételesen nagyszerű tanárunkhoz. Elhatároztuk, hogy kikísérjük az állomásra, amikor elutazik a városból. (48 órán belül el kellett hagynia Kisújszállást.) Ez viszont egyértelmű demonstráció lett volna, ezért az osztályfőnök finoman lebeszélte rólunk bennünket: Katsányi tanár urat tehetik felelőssé érte, további baja származhat belőle. Vettünk hát neki két verseskötetet: egy Vörösmartyt és egy Vajda Jánost. Valaki felvitte őket neki – talán Pestre. 1957 eltiport forradalom utáni Szodomájában a *Sodoma* című versből vett idézetet írtunk a Vajda-kötetbe: „Volt még egy hű, valódi római, / Ki mozdulatlan, őrhelyén maradt”. Bányai Irén pedig ezt írta a búcsú napján a máig őrzött magyar-tankönyvbe, egy üres fél oldalra, ahova nem nyomtattak semmit: „Lesz még egyszer ünnep a világon”. És ezzel vége volt. Hosszú időre bealkonyult. Hosszú időre és újra „tilalmas” volt számunkra „a honi történet”, mint a Karthágó-vers professzorának.

DE: *Valóban megrázó. Egy rendkívüli tanár és egy rendkívüli osztály tragédiája, rendkívüli időkben. Köszönöm az interjút.*

ANZ: Köszönöm, hogy mindezt elmondhattam. A mi nemzedékünk igazán nem panaszkodhat, hogy kimaradt a történelemből. Katsányi tanár úrnak pedig innen is kívánok további sok, egészségben töltött, boldog évet, a hajdani kisújszállási harmadik humán és reálosztályok nevében. Hogyléte felől érdeklődő, néhány héttel ezelőtti kérdésekre azt felelte, hogy folyó szöveget már nem tud olvasni, bár hírlapot, nagyítóval, még igen; kézzel írni sem tud, mert a nüánszok összerosódnak. Majd „bekapcsolt” szellemes, felülemelkedő humora, és hozzátette: „De semmi komoly. Hiába töröm a fejem, mire panaszkodjam, amikor hogylétemről kérdeznak, hogy ne váljak irigység tárgyává”. Maradjon is így, sokáig. Még sokszor szeretnék találkozni vele. Az egyetlen élő tanárunkkal. A legkedvesebb tanárunkkal. :)

Debrecen, 2021. június

*Kisújszállás Város Önkormányzata elhatárolódik az egykori kommunista városvezetés mélyesen igazságtalan és kegyetlen döntésétől, mellyel Katsányi Sándort a város elhagyására kényszerítette, egyszersmind eltiltotta a tanári pályától. A mai Önkormányzat ezt juttatta kifejezésre azzal, hogy 48/2021. (VIII. 31.) számú határozatával a Kisújszállás Tiszteletbeli Polgára Címet adományozta Katsányi Sándor nyugalmazott magyartanárnak. *

*A Móricz Zsigmond Református Kollégium, Gimnázium, Technikum, Általános Iskola és Óvoda tanárai és iskolaközössége igazságtalannak, méltánytalanak és elítélendőnek tartja azt az eljárást és koncepciózus ítéletet, mely egykori kollégájuk ellen 1957 februárjában született. Ezért, az igazságszolgáltatás gesztusaként Katsányi Sándort, 2021. szeptember 7-én, a tantestület örökös tagjává fogadta. Fényképét, kérésünkre, évfolyamtablánkon elhelyezte. * A kitüntető címeiket és díszokleveleket Kecze István polgármester és Tóth József főigazgató 2021. szeptember 22-én adta át Katsányi Sándornak. *Abádi Nagy Zoltán.* *

Jegyzet

- 1 Mai teljes nevén: Móricz Zsigmond Református Kollégium, Gimnázium, Technikum és Általános Iskola.
- 2 Katsányi Sándor: Egészséges jelen nincs tisztázott múlt nélkül. Kisújszállás, Móricz Zsigmond Gimnázium, 1956. 1956 emlékezete Kisújszálláson, szerk.dr. Ducza Lajos és mások, Kisújszállás, 2016. 129–131.
- 3 Ld. Orbán Éva: Amit '56-ról mindenkinek tudnia kell, Budapest, Gloria Victis, 2006. 36.